

NAȚIUNI ȘI NAȚIONALISM ÎN IMPERIUL HABSBURGIC ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

În 1882, la Sorbona, Renan ținea o celebră conferință cu subiectul *Ce este o națiune?* Una din întrebările formulate de el era și întrebarea care a frământat întreaga intelectualitate a secolului al XIX-lea și nu numai: “De ce Olanda este o națiune în timp ce Hanovra și marele Ducat de Parma nu sunt?”¹. Noi, desigur am putea continua: de ce francezii, germanii, românii formează națiuni în timp ce bascii, kurzii sau valonii nu? Folosirea unor criterii, a unor matrici se poate dovedi de multe ori facilă, iar în cazul națiunii ea poate fi cel puțin hazardată.

Cea mai simplă definiție, chiar dacă una superficială se referă la națiune ca la un grup de oameni. Istoria civilizației a cunoscut numeroase asemenea grupuri: putem vorbi de triburile arabe, de comunități fără patrie menținute unite de liantul religios cum sunt evreii, de orașe de felul Spartei sau Atenei, de confederații precum e Elveția. Revoluția franceză de la 1789 aduce un pricipiu nou: cetățenii suverani formează un stat care reprezintă o națiune. De aici însă pornesc toate întrebările: ce fel de stat, câți cetățeni și care cetățeni, cum îi grupezi, după ce criterii, după care limbă, etnie, religie? Oricare ar fi criteriile alese una dintre concluzii e clară: națiunea este în continuă schimbare, fiind extraordinar de complexă și foarte greu de definit.

Pe de altă parte termenul de națiune aduce cu el alți termeni: naționalitate și naționalism. Pentru naționalism aș folosi o explicație de bun simț: felul în care elitele unei societăți înțeleg să folosească și să manipuleze termenul de națiune în folosul propriu și uneori în detrimentul altora. Iar pentru naționalitate mă voi folosi de definiția lui Hans Kohn: “Naționalitatea este în primul rând și dincolo de toate o stare mentală, un act al conștiinței care începând de la Revoluția Franceză a devenit din ce în ce mai comun omenirii”². Astfel într-un spațiu multinațional cum era Imperiul Habsburgic o persoană născută din părinți cu etnii diferite, trăind într-un spațiu de limbă germană și fiind crescut într-o anumită cultură și religie, nu neapărat cea a părinților va recurge la un act de conștiință, uneori influențat de criterii economice sau politice când va declara că este german, maghiar, sârb sau ceh.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, datorită fenomenului de urbanizare, oameni provenind din background-uri diferite s-au îndreptat spre oraș. Pentru aceștia era necesară crearea unei forme de identitate comună. Cererile capitalismului, creșterea populației, o influență crescută a maselor, tehnici noi de informare și propagandă, necesitatea unei pregătiri constante făcea necesară o limbă comună. Apoi s-a trecut la crearea unui trecut comun și a unei culturi comune creată prin transformarea culturii populare în cultură de stat. Toate acestea cereau însă o reformă totală a societății. Revoluția Franceză devenea astfel punctul de start al unei noi ere: Vechiul Regim era repudiat și se încerca crearea unuia pe baze noi care se refereau la drepturile și libertățile cetățenilor.

Noile idei privind națiunea, cetățeanul sau suveranitatea națională vor determina în numai un secol schimbări profunde în harta politică a Europei Centrale: mai multe imperii vor dispărea pentru a face loc unor state naționale. Pentru Imperiul Habsburgic care reprezintă subiectul lucrării de față, secolul al XIX-lea a fost dominat de problemele legate de renașterea națională a popoarelor sale. În această zonă a Europei structurile politice ale sistemului medieval se regăsesc până spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Pondere și rolul populației urbane în viața economică și politică sunt diferite de cele din Apus, țărănimea reprezentând categoria socială dominantă. Situația este în mare măsură aceeași și în zilele noastre ca și faptul că intelectualitatea dorește asimilarea formelor culturale și de civilizație occidentale dar se vede pusă în fața unei situații faptice dezastruoase la nivel social, politic, economic și educațional.

Spre deosebire de Occident, unde națiunea reprezenta o comunitate integrată statului în Răsărit națiunea însemna o comunitate de limbă, cultură, tradiție care cel mai adesea era opusă statului (de obicei un stat străin) și care se bazează pe o întreagă mitologie medievală. De exemplu, românii vor vorbi de Traian și Decebal. După legendă frații Hunor și Magor, fiii regilor sciți Gog și Magog au urmărit la vânătoare un minunat cerb alb și au atins ținutul de la nord de Marea Azov. Aici le-au întâlnit pe fiicele lui Dula, regele alanilor pe care le-au răpit și s-au căsătorit cu ele. Urmașii lor

¹ Alfred Zimmern, *Modern Political Doctrines*, Oxford, 1939, p. 192.

² Hans Kohn, *The idea of Nationalism: A Study of its Origins and Background*, New York, The Macmillan Company, 1944, p. 123.

sunt strămoșii hunilor și ai ungarilor. O altă legendă spune că Arpad îi trimite în dar un cal alb lui Svätopluk și-i cere în contrapartidă pământ, iarbă și apă. Majoritatea mitologiei slovace se leagă de perioada regatului Moraviei Mari, perioadă de afirmare a slavilor în Europa Centrală.

Acțiunea politică a intelectualității din această zonă va evolua deci de la cultivarea limbii naționale și a unor tradiții străvechi către revendicarea drepturilor politice și istorice din care decurge suveranitatea. Într-o regiune în care granițele reprezintă încă în zilele noastre o problemă, era însă foarte greu de decis ce formă ar trebui să ia statul. În Ungaria de exemplu, nici nu se punea în discuție statutul privilegiat al nobilimii și al maghiarilor și, de aici, cererile celorlalte națiuni, fie ele slovace, române sau croate erau considerate inacceptabile. De aceea românii din Transilvania, slovaci și croații vor opta la 1848 pentru susținerea Imperiului Habsburgic deși, într-o logică a faptelor, acesta ar fi trebuit să fie principalul adversar.

Pe de altă parte atitudinea marilor puteri față de problema națională era contradictorie. Rusia, de exemplu nu putea fi de acord cu naționalismul polonez dar îl încuraja pe cel din Balcani din dorința de a smulge de la Imperiul otoman avantaje teritoriale și mai ales accesul la Strâmtoarea Bosfor și Dardanele. Considerând necesară menținerea Imperiului otoman, Metternich și prin el Imperiul Habsburgic, nu era interesat de problema Dunării sau a Mării Negre și nici de revendicările popoarelor balcanice. Problema principală a lui Metternich va fi faptul că niciodată nu va înțelege naționalismul cu ramificațiile sale și nu îi va acorda un interes deosebit. “Monarhia habsburgică și naționalismul erau incompatibile și între ele nu putea exista o pace adevărată”³. Dacă cuvântul de ordine pentru Metternich era imobilismul politic el nu va realiza că la numai o generație după Congresul de la Viena popoarele din Europa Centrală erau pregătite pentru o nouă revoltă. Pentru Metternich principiile de bază erau cele ale mentorului său Frederic von Gentz (discipol al lui Burke) și erau strâns legate de o Europă a prinților în care orice forme de naționalism erau suspecte chiar dacă era vorba de trezirea unui naționalism austriac.

Anul revoluționar 1848 a prins monarhia cu totul nepregătită în fața unor asemenea mișcări populare, cu un împărat aproape debil și o Conferință de Stat neunitară. Cu toate că la un moment dat Curtea pierduse total controlul evenimentelor, ea își va reface poziția în scurt timp. Într-o primă fază va lăsa ca lucrurile să-și urmeze cursul apoi, după ce va înăbuși agitația revoluționară la Viena și în Boemia și Moravia, pentru a rezolva problema ungară se va folosi de celelalte naționalități de pe teritoriul maghiar exasperate de politica de forță introdusă de aceștia. Revoluționarii maghiari vor adopta măsuri care privite din perspectiva etnicilor ungari erau democratice dar văzute de români sau slavi ele erau reacționare. Pe de altă parte era clar că austriei și ungarilor au mai multe motive de a se împăca și când va veni momentul acela acest lucru se va face pe spinarea slavilor și românilor din monarhie. Viena avea nevoie de bani și armatele pe care le votau Dietele ungare și pe de altă parte mișcarea politică maghiară nu era atât de matură pentru a forma un stat separat mai ales în forma dorită a regatului Sfântului Ștefan. Soluția de compromis se va dovedi a fi cea a dualismului pe al cărui principiu funcționase Imperiul habsburgic încă din momentul în care preluase teritoriile maghiare. Pentru a le păstra Curtea de la Viena a menținut sistemul de stări privilegiate în timp ce maghiarii au recunoscut drepturile dinastiei de Habsburg asupra pământurilor lor. Problema va fi că atât habsburgii cât și maghiarii vor neglija și vor minimaliza procesul de renaștere națională care se va acutiza în a doua jumătate a secolului al XIX-lea la celelalte naționalități ca și faptul că Imperiul austro-ungar va fi înfrânt în cel de al doilea război mondial și marile puteri vor fi dispuse să-l vadă destrămat.

Odată cu domnia Mariei Tereza numeroși maghiari au pătruns în armată și administrație dar și în viața culturală și politică de la Viena beneficiind de instituții de învățământ cum ar fi Theresianumul sau academia militară de la Wiener Neustadt. Se auzeau chiar unele voci care avertizau asupra pericolului germanizării. În Dieta de la 1811 se spunea textual într-un proces verbal: “în rândurile nobilimii nu există nimeni care să știe ungurește”⁴. Jozsef Bajza în ajunul revoluției de la 1848 declara: “Limba și cultura germană reprezintă un pericol pentru națiunea noastră. Ar trebui în sfârșit să ne venim în fire și să înțelegem că această modă ne duce la pierzanie și că în special prin pătrunderea limbii germane ni se pregătește sfârșitul”⁵. De asemenea capitala Bratislava⁶ era mai ales germană și

³ A. J. P. Taylor, *Monarhia habsburgică (1809-1918)*, București, ALL, 2000, p. 129.

⁴ Paul Lendvai, *Ungurii*, București, Humanitas, 2001, p. 268.

⁵ Jean Berenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor (1273-1918)*, București, Teora, 2000, p. 396.

⁶ La 1815 Praga număra 50.000 de germani și doar 15.000 de cehi.

mai puțin ungară. Chiar și în Budapesta doar o treime din populație era maghiară până spre 1848 demonstrând încă o dată o situație care era la fel în întreaga monarhie: orașele erau “insule de cultură germană și de loialitate față de Imperiu”⁷. Faptul că maghiara nu era limba marii nobilimi care deținea puterea și prefera latina sau germana pentru că așa putea intra în cercurile mondene de la Viena o dovedește și stupoarea provocată când la 12 octombrie 1825 contele István Széchenyi ține în Dietă o cuvântare în limba maghiară.

Ungurii luptau în primul rând împotriva germanizării și pentru a-și menține autoritatea asupra celorlalte naționalități din regat - români, slovaci, sârbi, ceea ce din start le-a determinat pe acestea din urmă să fie pe poziții antagoniste cu maghiarii. Cea mai importantă problemă în prima parte a secolului al XIX-lea și nu numai va fi cea națională și va duce la război civil din cauza felului în care elitele fiecărui popor au înțeles și au manevrat ideea de națiune. Maghiarii se considerau o națiune modernă cu o cultură importantă și pentru ei era clar că “popoarele de țărani” nu numai că trebuie să accepte dar chiar trebuie să le fie recunoscători că îi vor duce către libertate, integrându-i. Alegerea Rusiei ca aliat pentru români nici nu intra în discuție cât despre slovaci, în ciuda panslavismului, Rusia tocmai le provocase o mare dezamăgire în urma evenimentelor de la 1830 din Polonia. Slovaci, românii și sârbii vor miza pe cartea austriacă înrăutățind și mai mult raporturile cu partea ungară. Ungurii luptaseră mereu împotriva tendințelor centralizatoare austriece. Dar în momentul în care au vrut să aplice aceeași politică s-au trezit că naționalitățile din cadrul regatului lor nu o acceptă și se revoltă. Era clar că nu politica Vienei, panslavismul sau “agenții străini” au determinat naționalitățile să se revolte împotriva politicii ungare ci pur și simplu faptul că acestea atinseseră un nivel de dezvoltare al conștiinței naționale la fel ca maghiarii.

Istoriografia slovacă numește convențional perioada cuprinsă între 1780 - primele reforme iozefine și 1850 - sfârșitul evenimentelor revoluționare - *národné obrodenie*, adică renașterea națională. După datele furnizate de statisticianul Fenyés în 1840 slovacii reprezentau 13,1% din totalul populației de pe teritoriul Ungariei față de 37,3% unguri, 17,1% români, 10% germani, 10,2% croați, 6,4% sârbi, 3,4% ruteni, 1,9% evrei și altele⁸. Situația slovacilor era asemănătoare cu cea a românilor din Transilvania, adică făceau parte din rândul națiunilor “neistorice”, fără nici un drept de stat. În cea mai mare parte, mica nobilime slovacă și-a pierdut caracterul național și a fost asimilată de cea maghiară.

După cum am mai arătat ideile iluministe, raționaliste au pătruns în Slovacia cu destulă ușurință. Odată cu Maria Tereza și Iosif al II-lea protestanții slovaci – ca și ortodocșii români din Transilvania - vor căpăta dreptul de a accede la anumite funcții din peisajul public care le erau interzise până atunci. Se acordă un rol tot mai mare învățământului care este scos de sub influența religiei. Gândirea slovacă este dominată de filosofia deistă a lui Leibniz și Wolf care încercau să împace ideea de Dumnezeu cu aceia de progres. Unul dintre cei mai activi iluminiști a fost Juraj Fandly, preot, scriitor și profesor care a proclamat convingerea în iluminism cu următoarele cuvinte: “A sosit timpul iluminării și la noi. Prin limbă, scris și cărți trebuie să ne străduim să ridicăm națiunea noastră dacă nu la era sa de aur măcar la cea de argint”⁹.

După legea din 1792 care permitea predarea maghiarei în toate teritoriile aflate sub stăpânire ungară în gimnazii, academii și universități în 1805 s-a acordat dreptul scaunelor de a folosi maghiara în locul latinei în relațiile cu curia regală și, mai ales în instituțiile proprii. Cererea nobililor din 1811 de a introduce maghiara în școli nu a fost admisă de nici un scaun slovac. Atitudinea nobililor maghiari față de problema limbii era de două feluri: una progresistă care - la fel ca la slovaci - avea legătură cu renașterea națională maghiară și una reacționară care dorea să mențină dominația nobilimii maghiare în stat. Slovaci prin Ribay, Fándly, Bernolák, Rohonyi au încercat de la început să reacționeze împotriva ambelor poziții. Foarte cunoscută a fost polemica dintre slovacul Ján Feješ și maghiarul Andrej Cházár din Gemer din anul 1807. Iată cum argumenta Cházár: “Voi, dacă vreți să trăiți sub cerul și pământul unguresc, să aveți limba maghiară, întrucât așa băștinașii se numesc Unguri și trăiesc binefacerile Ungariei. Doar maghiara îl face pe ungar ceea ce este. Cine nu știe limba maghiară nu merită să respire aerul maghiar. Este, în cele din urmă, drept ca supușii să învețe limba domnilor lor și nu invers”¹⁰. Problema aceasta a limbii va domina de altfel categoric dezbaterile din

⁷ A.J.P. Taylor, *op.cit.*, p. 121.

⁸ *Ideologia generației de la 1848 din Transilvania*, București, Ed. Politică, 1968, p. 36.

⁹ Ján Tibenský, *Dejiny slovenska slovom I obrazom*, Bratislava, 1973, p. 256.

¹⁰ Ján Tibenský, *op.cit.*, p. 312.

prima jumătate a secolului al XIX-lea¹¹. Popoarele din Imperiul habsburgic se vor confrunta cu problema creării unei limbi literare care să fie accesibilă tuturor cetățenilor și care să devină în același timp un mijloc de comunicare al programului național. De cele mai multe ori era ales un dialect viu, care nu fusese supus unor influențe străine puternice și care era susținut de un grup ce se putea impune politic¹². “Limba e averea cea mai scumpă a omului nestruciat și a poporului necorupt”, “limba e măsura și mijlocirea culturii” scria Simion Bărnuțiu în *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă* și tot el adăuga: “pe dânsa e întemeiat caracterul și naționalitatea lui [poporului]”. Cum maghiarii se foloseau de problema limbii ca de o armă politică susținând impunerea ei nu numai la nivel administrativ ci și în școli și biserici, multe dintre petițiile și revendicările celorlalte naționalități din Imperiu se refereau la problema limbii. Memorandumul *Slovenský prosbopis* (Cererile slovacilor) a fost înaintat de o delegație slovacă împăratului în 1843. Deși este un document inferior ca dimensiuni celui proiectat inițial în el se regăsesc totuși cereri legate de limbă și învățământ. Împăratului i se cere să ia sub protecția sa limba slovacă, să numească un cenzor neutru pentru cărțile slovace; se dorea înființarea unei catedre de limbă slovacă la Universitatea din Pesta, introducerea limbii slovace în cadrul universitar și apărarea școlilor slovace de presiunile maghiarizării și mai ales folosirea limbii latine în biserică în locul celei maghiare. *Protestul consistoriului din Blaj contra limbii maghiare la 1842* conține un avertisment clar: “Mărturisim însă sincer că nu numai după 10 ani, dar nici după 10 veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi și națiunea noastră nu putem fi obligați printr-o lege care prin datinile și credința noastră pregătește un pericol și un obstacol, iar pentru naționalitatea noastră ruină și pieire”.

Așa cum arată A. J. P. Taylor, în această perioadă termenul de maghiar desemna de fapt o clasă: “posesorii de pământuri, scutiți de taxe, care participau la administrația regională și la alegerile pentru Dietă”¹³. Toate celelalte popoare, indiferent că era vorba de români, croați sau slovaci nu aveau nici un drept, era ca și cum ele nici nu ar fi existat. Un român sau un slovac primeau o identitate numai în momentul în care renunțau la a fi român sau slovac și devenea maghiar.

În Ungaria, liberalismul maghiar se maturizase treptat către definirea țelului național maghiar: crearea unui stat ungar uninațional, puternic și independent al cărui factor unificator trebuia să fie limba maghiară. Împotriva maghiarizării se conturaseră câteva alternative: constituirea unei identități slovace independente sau continuarea procesului de unificare culturală cu cehii. Însă una dintre cele mai tentante idei ale epocii a fost ideea slavă propagată din mai multe direcții: consolidarea poziției Rusiei ca mare putere după 1815, romantismul ceh cu valorile sale ca cel mai avansat popor slav din această zonă, mișcarea ilirică și herderianismul. Herder este cel care îi descoperă pe slavi în lucrările sale *Idei cu privire la filozofia istoriei omenirii* sau *Glasurele popoarelor în cântece*. Herder a profetizat că limba și poporul maghiar vor fi înghițite de marea slavă care-i înconjoară. După el Rotteck și Welcker în *Staatslexikon* au prevăzut cucerirea maghiarilor de către slavi. Toate acestea au dat un nou avânt renașterii naționale a slavilor. În universitatea luterană de la Jena s-a concretizat mișcarea panslavismului și naționalismului romantic. În contrast cu ideile Revoluției Franceze care puneau accentul pe cetățean și națiune politică, romanticii naționaliști din Europa Centrală distingeau poporul sau națiunea doar în termeni de afinitate lingvistică: limba exprimă spiritul distinct al națiunii.

Reprezentanții cei mai importanți ai panslavismului și prin acesta ai unității ceho-slovace au fost Pavel Jozef Šafárik (1795-1861) și Ján Kollár (1793-1852). Amândoi vor studia la Jena și vor fi influențați de istoricul Heinrich Luden ale cărui scrieri populare despre Germania veche și istoria acesteia i-au stimulat pe studenții slovaci și nu numai să-și demonstreze moștenirea slavă. Marea lor contribuție a fost formularea ideii reciprocității slave prin care se vorbea de o “națiune slavă” și se admitea existența unor “neamuri”, limitate ca număr și subordonate întregului. În operele științifice principale ale lui Kollár: *Considerații cu privire la numele, începuturile și antichitățile poporului slav și a triburilor lui* și *Despre reciprocitatea literară între triburile și dialectele slave* acesta arată că toți slavii formează o singură națiune, un popor unic care de-a lungul timpului s-a divizat în patru ramuri: triburile rusești, poloneze, cehoslovace și ilirice. Zeița mitică Sláva personifică pentru poet unitatea slavă: capul ei este Rusia, trunchiul - Polonia, brațele - Cehia, picioarele - Serbia. Printr-un mare

¹¹ Toate limbile literare europene au fost adoptate după un îndelung proces. Bulgura literară s-a format după un dialect din vestul Bulgariei, ucraineană după un dialect sud-estic, croații au ales ștokaviană, în Norvegia s-a cerut mereu purificarea limbii de influențele daneze dar până în ziua de azi scrierea a rămas bilingvă.

¹² În Franța la 1789 doar 50% din populație vorbea franceza.

¹³ A.J.P. Taylor, *op.cit.*, p. 167.

program de colaborare culturală se va putea realiza o oarecare omogenitate în masa slavă care va juca rolul principal în lume după ce acest rol a fost asumat succesiv de greci, romani și germani. Reciprocitatea susținută de Kollár și care a produs o mare agitație în monarhie era deci una de factură culturală: “nu este o uniune politică a tuturor slavilor, nici intrigi demagogice și revoluționare contra guvernului și legilor”¹⁴ ci renașterea culturală a unui neam pe care Kollár îl considera un popor de agricultori pacifiști și iubitori ai unei singure națiuni care din timpul lui Carol cel Mare a suferit din cauza vecinilor lor germani.

În cadrul slavismului se va forma și o aripă care va susține austro-slavismul. Slovenul Anton Linhart de exemplu scria că datorită preponderenței numerice a slavilor Austria trebuie văzută ca un stat slav la fel ca Rusia țaristă. Cel care însă va transforma Viena într-un centru al cercetărilor din domeniul slavisticii va fi Jelnej Kopitar care vine de la Ljubljana în capitală pentru a fi curator al Bibliotecii Curtii. Rusofobia sa fiind accentuată, în numeroasele sale articole el va susține că Austria catolică trebuie să preia conducerea tuturor slavilor chiar și a celor de sub conducerea turcilor. Printre slavii din Ungaria se va dezvolta un panslavism cultural a cărui variantă mesianică apare la polonezi ca Stanislaw Staszic, Józef Maria Hoene-Wroński. Aceștia credeau că Rusia era singura capabilă să aducă “regatul lui Dumnezeu pe pământ” și vedeau în țarul Alexandru I salvarea Europei de pericolul francez. După represaliile rusești din 1830-1831 slavismul polonez își schimbă direcția încercând să contracareze tendințele rusofilice.

Încununarea tuturor acestor tendințe panslave a reprezentat-o Congresul slav de la Praga din 2-12 iunie 1848. Cu toate că ideea organizării acestui congres a pornit de la unitatea slavilor el a demonstrat foarte clar diviziunea cel puțin politică și interesele uneori divergente între diferitele popoare slave. Ideea unui asemenea Congres a fost pentru prima dată luată în discuție de croatul Ivan Kukuljevič Sakginski și de L. Štúr la 20 aprilie 1848. Apoi un proiect similar a fost propus de Jędrzej Moraczewski din Marele Ducat de Poznan. Pe 1 mai un comitet de pregătire al Congresului a invitat delegații. În mod formal, pentru a nu supăra pe nimeni, erau invitați doar reprezentanții slavilor din monarhia habsburgică dar erau bineveniți și alții. La Congres s-au prezentat 340 de delegați, dezbaterile având loc pe trei secțiuni: cehi și slovaci prezidați de Šafarik, polonezi și ruteni (discuțiile erau conduse de Karol Libelt), slavi sudici sub direcția lui Pavao Stamatovič. Discuțiile preliminare au demonstrat un lucru: cu toate că era vorba de un congres panslav problema națională era prezentă și a determinat puternice resentimente. Pentru slavii sudici pericolul maghiar reprezenta problema cea mai ardentă de pe ordinea de zi ceea ce a determinat un conflict inevitabil cu polonezii care doreau un congres al libertății slave prin care s-ar fi susținut dreptul polonezilor la o țară suverană. Principală problemă a cehilor era naționalismul german. În 1848-1849 Palacky a fost cel mai înfocat susținător al austro-slavismului. El dorea transformarea Imperiului Habsburgic într-un stat federal în cadrul căruia națiunile slave ar fi renunțat la ideea independenței totale în favoarea unei libertăți culturale în cadrul austriac. Alți politicieni cehi ca Vaclav Hanka vedeau viitorul slavilor în gruparea acestora alături de Rusia, ideea fiind oarecum susținută și de slavii sudici și de rutenii din Galiția în opoziția acestora față de polonezi. Pe de altă parte pentru polonezi pericolul țarist reprezenta primul și cel mai mare obstacol în refacerea statului lor așa că ei vor încerca o mediere între slavi și maghiari. În cele din urmă Congresul a pus la punct un *Manifest către popoarele Europei* în care se pune accentul pe drepturile naționale dincolo de tratatele internaționale și se cerea împăratului să transforme imperiul într-o federație de state egale.

A. J. P. Taylor susține în cartea sa despre habsburgi că: “Națiunile apărute pe scena istoriei în 1848 erau creația scriitorilor, cu o existență încă imaginară, erau națiuni cu mai mulți scriitori decât cititori”¹⁵. Trebuie însă precizate câteva lucruri aici. Este desigur adevărat că – în cazul românilor, de exemplu, marea majoritate nu avuseseră nici cel mai mic acces la învățământ sau la cultură. Însă răscoala lui Horea reprezintă prima fază a formării unei conștiințe naționale rudimentare la nivelul maselor în mare parte analfabete dar care conștientizau faptul că îi unește o limbă, o religie și o tradiție pe care ei o identificau în “legea românească”. Pentru țărani era clar că erau diferiți de sârbi sau maghiari dar ei nu înțelegeau și nu se identificau cu națiunea în sens modern. În schimb “Intelectualii uniți gândeau din ce în ce mai mult în termenii națiunii adică ai unei instituții care dădea sens și

¹⁴ Lawrence D. Orton, *The Prague Slav Congress of 1848*, East European Quaterley Boulder, New York, 1978.

¹⁵ A.J.P. Taylor, *op.cit.*, p. 89.

orizont existenței omului pe pământ”¹⁶. Faptul că problema națională a reprezentat unul din coordonatele esențiale ale luptei românilor din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea e demonstrată mai ales de atitudinea pe care aceștia au avut-o față de punctul 12 din proclamația maghiară din martie. Dându-și seama de jocul politic maghiar care lega orice fel de drept de unirea Ungariei cu Transilvania românii vor nega sistematic această unire în diferitele programe din anii 1848-1849. Problema principală pe care o ridicau românii și anume aceea de a primi drepturi egale cu celelalte naționalități nu putea fi soluționată atâta timp cât Curtea de la Viena și mai ales Metternich urmărea o politică reacționar-conservatoare de prezervare a status-quo-ului existent în imperiu iar maghiarii negau orice drepturi pentru celelalte naționalități sau le legau de adoptarea limbii maghiare și de unirea Transilvaniei cu Ungaria. Simion Bărnuțiu este de altfel foarte clar în Discursul său de la Blaj din 2/14 mai 1848: “Ce este apa pentru pești, aerul pentru zburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceea e naționalitatea pentru vercare popor, într-înșă ne-am născut, ea este mama noastră, de suntem bărbați ea ne-a crescut, de suntem liberi într-înșă ne mișcăm, de suntem vii într-înșă viem, de suntem supărați ne alină durerea cu cântecele naționale, prin ea vorbim și astăzi ca părinții noștri carii au trăit înainte de mii de ani, prin ea ne vor cunoaște strănepoții și posteritatea preste mii de ani”.

Anne Marie Thiesse ne oferă o listă a elementelor care definesc o națiune: “o istorie ce statuează continuitatea în raport cu marii înaintași, o serie de eroi pilduitori pentru virtuțile naționale, o limbă, monumente culturale, un folclor, locuri memorabile și un peisaj tipic, o mentalitate specifică, însemne oficiale- imn și drapel-, precum și identificări de ordin pitoresc: costum, specialități culinare sau un animal emblematic”¹⁷. În prima jumătate a secolului al XIX-lea atât germanii cât și românii, croații, maghiarii, slovacii sau cehii dispuneau de majoritatea acestui inventar sau, acolo unde încă mai existau lacune, elitele momentului desfășurau o activitate intensă pentru a crea ceea ce era nevoie. Nici unul din statele din Europa Occidentală nu era nici atunci cum nu sunt nici acum într-o oarecare măsură unitare din punct de vedere etnic sau lingvistic. Ca să ne referim doar la Franța și Marea Britanie, primii îi au pe valoni sau navarezi ultimii pe galezi, irlandezi sau scoțieni. În Franța și Marea Britanie, însă, statul a fost întotdeauna mult mai puternic și a reușit să manevreze cu naționalismele care până în ziua de astăzi determină conflicte puternice în Europa Centrală. Prima jumătate a secolului al XIX-lea și Revoluția de la 1848 au reprezentat numai un pas către crearea unor națiuni care în secolul al XX-lea vor forma statele care, cu unele excepții se regăsesc și azi pe harta europeană.

OANA INDRIEȘ

NATIONS AND NATIONALISM IN THE HABSBURG EMPIRE IN THE FIRST HALF OF THE 19th CENTURY

SUMMARY

The concept of nation prevails all the European issues from the first half of the 19th century. If in Western Europe the state created the nation on the basis of civil rights and freedom, in Central Europe the nation will create the state as a community of language and traditions. The national revival of the peoples from the Hapsburg monarchy Germans, Romanians, Slavs or Hungarians will generate many problems, which sometimes will degenerate into open conflicts such as the civil war. The issue was the way in which the elite understood to wield and to impose the concept of nation. For the German nationalism and for Hungarian nationalism the answer will be the pan Slavism, the Latinism and Austro-Slavism. What was the impact of these theories, which were their mistakes and their results, these are the questions which form the subject of this paper.

¹⁶ Keith Hitchins, *Români: 1774-1866*, București, Humanitas, 1996, p. 290.

¹⁷ Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XX*, Iași, Polirom, 2000, p. 9.